

1. Философский энциклопедический словарь / Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев. – М., 1983. – С. 629.
2. **Москаленко В. В.** Соціальна психологія: Підручник / В. В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 259.
3. **Смелзер Н.** Социология / Н. Смелзер. – М. : Феникс, 1998. – С. 96.
4. **Safran Ch.** E-Learning practices and Web 2. 0 / Christian Safran, Denis Helic, Christian Gotl // Institute for Information Systems and Computer Media, Graz University of Technology September 26 -28, 2007 Villach, Austria – p. 4.
5. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / за ред. А. І. Семенченко – 2009 р. – С. 4.
6. **Зернецька О.** Глобальна політична блогосфера – нова арена політичної комунікації / О. Зернецька // Політичний менеджмент. – 2009. – №2. – С. 13-26.
7. **Пляс Ю.** Соціальні мережі. Вступ до великої політики / Ю. Пляс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://peoplefirst.org.ua/uk/articles/social-networks-introduction-to-big-politics>
8. **Лобовікова О. О.** Соціальні мережі як феномен інформаційного суспільства / О. О. Лобовікова, А. С. Мельніков // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2011. – Випуск 5. – С. 154–160.
9. **Олещук М. П.** Технологія використання інтернет-форумів у політичній комунікації / М. П. Олещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../10_11.pdf

УДК 321. 6/8

А. Ю. Кравець**СУЧАСНІ СУСПІЛЬСТВА: ПОЛІТИКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Політична антропологія – дисципліна, що постійно розвивається, тому не дивно, що її науковий інтерес поступово еволюціонує з дослідження архаїчних соціумів і традиційних відносин влади до вивчення сучасних суспільств, де певні механізми владних відносин, характерні для початкових етапів соціогенезу, активно функціонують й сьогодні

Ключові слова: архаїчні та сучасні суспільства, клановість, вікова детермінація

Политическая антропология – дисциплина, которая постоянно развивается, поэтому не удивительно, что ее научный интерес эволюционирует от исследования архаических обществ и традиционных отношений власти к изучению современных государств, где некоторые механизмы властных отношений, характерные для начального этапа социогенезиса, активно функционируют и сегодня

Ключевые слова: архаические и современные общества, клановость, возрастная детерминация

Political anthropology is a discipline that constantly evolving. It's scientific interest has evolved from studies of archaic societies and traditional power relations to the study of modern states, where some of the traditional mechanisms of power relations operates today

Keywords: archaic and modern societies, clan, age determination

© А. Ю. Кравець, 2012

На даний момент з етнічної карти світу поступово зникає сам предмет класичних політико-антропологічних досліджень – традиційні суспільства, а аналіз вищезазначеної проблематики стає, по суті, виключно академічною тематикою. В цьому, і не тільки, ми бачимо причини подальшого розвитку політичної антропології в якості самостійної наукової дисципліни, яка поряд з дослідженнями архаїчних соціумів та традиційних відносин влади почала вивчати, зокрема, проблематику адаптації, інкорпорації та трансформації традиційних механізмів контролю в сучасні політичні інститути та досліджувати архаїчні прояви владних відносин у сучасних суспільних системах різних типів.

Однак, слід зазначити, що сучасне політико-антропологічне знання стосовно цієї проблематики доволі розрізнене і є переважно прикладом практичних досліджень політантропологами того чи іншого суспільства, адже, як вже зазначалося, основні праці політантропологів – це, здебільшого, статті або збірники статей. Тому аналіз впливу процесу колонізації на традиційні соціуми, а також проблематику адаптації традиційних механізмів організації влади до сучасних політичних інститутів, архаїчні прояви владних тощо залишається актуальним дослідницьким

напрямок сучасної політичної антропології та політичної науки в цілому.

Серед таких країн дослідників політико-антропологічної проблематики цікавили, зокрема, традиційні соціуми Африканського континенту до моменту його колонізації європейцями та після, адже саме процес колонізації африканських народів європейськими державами поклав початок якісно новому етапу в політичному розвитку суспільств цього континенту. Так, Ж. Баланд'є зазначив, що у більшості країн, які мають назву таких, що розвиваються, політичні зміни були викликані, насамперед, колоніальним пануванням чи залежністю. В багатьох випадках ці зміни стали продовженням тривалої політичної історії, що визначалась грою зовнішніх стосунків. Наприклад, в Полінезії, на Самоа, Таїті й Гавайях централізовані монархії утворилися внаслідок зусиль та концепцій європейців XVIII століття. Але слід зазначити, що згодом під впливом законодавства колонізаторів вони або зникли або занепали [1, с.165].

Н. Крадін зазначає, що не дивлячись на всі зусилля європейської колоніальної адміністрації на теренах Африки і Азії, кардинальних змін традиційні соціуми так і не зазнали. Так, за його словами, «політика відміни традиційних інститутів влади (що було характерно для країн соціалістичної орієнтації) та формування дрібних чиновників з місцевого населення, яке отримало європейську освіту, не приносили бажаного результату. Колишні вожді зберігали високий статус, ті, кого призначили з не привілейованих груп і тим паче чужаків, як правило, не користувалися авторитетом» [3, с.198].

В якості прикладу відродження одноосібної влади політичного лідера після здобуття африканськими колоніями незалежності наводить В. Попов, який стверджує, що після здобуття Ганою незалежності буржуазний уряд Кофі Бусія активно пропагує неотрадиціоналізм. Мало того, проводиться політика насильницької зміни центральної влади в інтересах старої племінної аристократії з залученням армії. А багатопартійність, парламентаризм та інші атрибути демократичного суспільства використовуються як прикриття, що неодмінно призводить до розквіту протекціонізму та корпоративності [5, с.131].

Але, слід зазначити, що проблема управління колонізованими традиційними спільнотами була характерна і для Російської імперії, зокрема, на території Середньої Азії та Кавказу: «Комуністи, як правило, не враховували підвалини життя місцевого населення, розцінюючи їх як пережитки патріархально-феодального устрою. З цієї ж причини населення дуже часто відмовлялося підтримувати владу більшовиків» [3, с.198]. Радянська влада знайшла вихід з цієї конфліктної ситуації і почала на чолі місцевих органів влади ставити осіб, лояльних режиму. Але, як зазначає Н. Крадін, вони не користувалися авторитетом у односельців, бо традиційно мали найнижчий статус в своїй групі та нерідко використовували отриману владу в особистих цілях. Це призводило «до ще більш складної ситуації, для вирішення якої влада використовувала караючий механізм у формі репресій, розкуркулювання і т. д.» [3, с.198].

Тому не дивно, що практично всі країни, які виникли на території азійської частини СНГ, мають автократичну природу влади, адже події в них розгорталися по однотипному сценарію: розпуск законодавчих органів та прийняття нових конституцій, що розширювали повноваження президента, і т. п. В якості прикладів можна навести деякі країни, як то Узбекистан, Туркменія та інші. Так, в Узбекистані І. Каримов обіймає посади президента і голови Кабміну. Верховна Рада Узбекистану знаходиться під контролем президента, який фактично узурпує законодавчу і виконавчу владу. Результатом цього стала масштабна кампанія по звеличенню Каримова, жорстка внутрішня і зовнішня цензура, репресії по відношенню до релігійної та світської опозиції [3, с.221- 222].

Пояснюється цей факт дуже просто: життям архаїчного соціуму, в тому числі колонізованого, керували традиції, а влада правителя, заснована на родовому принципі, неодмінно мала носити сакральний характер. Таким чином будь-які владні дії будь-якої призначеної колоніальною адміністрацією особи, не сприймалися традиційною спільнотою, а місцеві лідери зберігали свій статус. Тобто навіть у постколоніальний період проблема взаємодії державних політико-адміністративних систем з традиційними управлінськими структурами не втратила своєї актуальності, а новим національним політичним елітам, що вибрали в якості еталону західні моделі управління, довелося вирішувати проблему традиційної системи владних відносин. І сьогодні в цих країнах, традиційні лідери представлені практично на всіх щаблях державної ієрархії, при чому, незалежно від визнання або невизнання їх верховною владою [2, с.28].

Окрім цього в постколоніальних та пострадянських країнах владні відносини, як на загальнодержавному, так і на локальному рівнях засновані не стільки на раціональній легітимності й законі, які характерні для розвинутих західних демократій, скільки на відносинах так званої корпоративної залежності.

Підтвердженням цього може слугувати дослідження Н. Крадіна, який стверджує, що в посттрадиційних східних суспільствах ці корпоративні або як він їх називає «патронажно-

клієнтські» відносини виконують важливу стабілізуючу роль. За його словами, в сучасній Росії клієнтські відносини мають місце переважно в економічній сфері, а в політичній сфері, при чому на всіх рівнях, розвинуті міжособистісні відносини, які «глибоко пронизують всю піраміду влади в Росії, де клієнтурні зв'язки (відносини особистої відданості і покровительства), які пронизують практично весь апарат, здійснюють вплив на кар'єру чиновників, визначають шляхи подолання конфліктів, сприймаються більшістю управлінців як нормальні, природні умови апаратної діяльності» [3, с.212].

Але, окрім корпоративності, в традиційному соціумі і у деяких сучасних більш розвинутих країнах, існує ще один інститут, що сягає корінням до племінного устрою, – кумівство та місництво. Так, типовим прикладом може слугувати Бенін, де «після зміни авторитарного режиму М. Керенку до влади прийшов Н. Соло, який на хвилі боротьби з автократією оточив себе родичами, які зайняли практично всі вищі адміністративні посади, що й слугувало однією з причин повернення до влади через декілька років попередніх сил. Подібна ситуація склалася в Заїрі, де родичі «батька нації» Мобуту і вихідці з близьких етнічних груп монополізували практично всі основні посади в органах державної влади» [3, с.212]. А також Азербайджанська СРС, де посаду Першого секретаря комуністичної партії обіймав Г. Алієв. Це призвело до проникнення в керівні органи влади республіки його земляків з Нахічевані та поступово витіснило ставлеників Ахундінов. В Узбекистані родоплемінні групи концентруються по географічному принципу: Ташкент, Бухара, Самарканд. При цьому по кількості переважає й домінує клан столиці, а зайняття адміністративної посади можливо тільки у випадку приналежності до того чи іншого клану. Декілька рівнів традиційної структури еліти можна відслідкувати і в Киргизії, де радянська влада лише послабила, але не ліквідувала «віками існуючу ієрархію підкорення і сопідкорення племен і кланів, їх боротьбу за вплив і владу» [3, с.212- 213].

Але середня Азія та Казахстан не єдині приклади. Якщо поглянути на українські реалії, ми побачимо, що, наприклад, народний депутат від Партії Регіонів Г. Герман призначила на посаду заступника міністра з надзвичайних ситуацій свого сина М. Коровіцина, який до цього три роки «працював» її водієм і помічником. Згадаємо ще й сина президента В. Януковича В. Януковича, якому батько у 2006 році подарував депутатство. У цьому ж 2006 році за списком Партії регіонів у депутати потрапляє бізнесмен С. Ключев – брат А. Ключева, який до того часу встиг попрацювати віце-прем'єром. Родинні призначення не обмежуються Верховною Радою. Так, членом Центральної виборчої комісії в 2007 році стала Т. Лукаш – сестра депутата О. Лукаш [4].

Але не слід суворо засуджувати Партію Регіонів, клановість – «нормальне» явище для української політики, а тому цим принципом активно користуються й інші політичні сили. Наприклад, у тому ж 2007 році членом Центральної виборчої комісії стає Ю. Швець – донька народного депутата від БЮТ В. Швеця. На дострокових виборах 2007-го до парламенту за списком БЮТ потрапляє О. Шишкіна – донька судді Конституційного суду В. Шишкіна та син першого помічника тодішнього прем'єр-міністра О. Трегубової – Ю. Трегубов. Пізніше в інтерв'ю Трегубова зізналася, що особисто рекомендувала сина в список. Після призначення Ю. Тимошенко прем'єром в 2007-му посаду заступника міністра Кабінету міністрів отримує В. Федорчук – син одного із керівників партії «Батьківщина» Я. Федорчука. Інший заступник міністра Кабміну С. Чеботар допомагає брату Л. Чеботарю стати заступником Державної податкової адміністрації в місті Києві. В. Крупко, син міністра Кабміну П. Крупка, після призначення батька здобуває посаду начальника департаменту в «Нафтогазі». А О. Денисова, донька колишнього міністра праці та соціальної політики, завдяки матері, очолює Державну інспекцію по контролю за цінами в Криму. Дітям Крупка і Денисової на той час було близько 25 років [4].

Вважається, що класичним прикладом клановості, її відносно нормального сприйняття українським суспільством, яке про неї дізналося завдяки ЗМІ, став В. Ющенко, його апарат та його партія «Наша Україна». Так, у 2002 за списком «Нашої України» народним депутатом стає П. Ющенко – до того часу нікому не відомий старший брат В. Ющенко. А в 2005-му заступником губернатора Харківської області призначають 24-річного Я. Ющенка – племінника нового президента, який до цього працював економістом на фірмі батька [4]. І це далеко не повний перелік.

Тобто, на жаль, ми можемо констатувати, що клановість, кумівство та місництво є неформальною, неофіційною нормою і для постколоніальних, і для пострадянських соціумів, включаючи Україну. Також слід зазначити, подібна практика є продовженням кланової організації суспільного та політичного простору, що сягає корінням до архаїчних соціумів, і, відповідно відтворенням принципу кровної або племінної спорідненості.

Таким чином ми виявили, що великий пласт архаїчних елементів у соціальній сфері, в тому числі у сфері владних відносин, у постколоніальних та пострадянських країнах продовжує

активно функціонувати і сьогодні. Але, окрім цих соціумів, у фокусі дослідницької уваги політантропологів опинилося виявлення цих елементів і у сучасних постіндустріальних суспільствах.

Проілюструвати це можна на прикладі вікової детермінації, що була характерною для традиційних соціумів. Так, у представників традиційних суспільств в усіх сферах життєдіяльності домінувала повага до старших. Але, слід зауважити, що ця норма суспільної поведінки з часом не зникла і домінує і нині у відносинах між представниками різних поколінь, різного віку, в тому числі й у політичній сфері.

Показовою з цієї точки зору є праця Дж. Везерфорда «Племена на пагорбі» в якій автор довів, що архаїчні моделі поведінки активно регулюють відносини між людьми в тому числі, в політичній сфері. Він, зокрема, дослідив методом включеного спостереження Конгрес США, працюючи там в якості клерка. В результаті автор виявив пласт неформальних відносин між конгресменами, що відтворювали подібні поведінкові моделі. Так, відношення «старих» і «молодих», тобто тільки обраних конгресменів, характеризується свого роду дискримінацією останніх. Їм відводяться менш зручні службові приміщення, «старі» конгресмени постійно прагнуть принизити «молодих» спеціально плутаючи, наприклад, їх імена при звертанні і т. п. Інакше кажучи, він виявив неформальну ієрархію, засновану на віковому (соціально-віковому) принципі, котра дуже нагадує систему вікових класів, характерну для архаїчних суспільств. Автор також наводить доволі широкий перелік кровно-родових кланів, члени яких постійно обираються в Конгрес, фіксуючи, таким чином, присутність іншого архаїчного принципу: передачу влади у відповідності до кровної спорідненості [6].

Однак, це далеко не єдиний приклад. Яскравою ілюстрацією вікової детермінації також може слугувати сучасна Японія. В цій країні віковий принцип здавна лежав в основі соціально-політичної ієрархії і продовжує бути вагомим організуючим началом соціальних і владних відносин. При цьому відносини між старшими і молодшими членами соціуму, при домінуванні перших, мають раціонально-правове закріплення і, в деякому сенсі, свідомо підтримуються державою.

Таким чином ми бачимо, що архаїчні принципи вікової детермінації та клановості, продовжують функціонувати і в постіндустріальних суспільствах. А для того, що зрозуміти глибинні причини цих явищ, слід просто зазирнути в традиційні соціуми, де ці принципи соціальних взаємовідносин зародилися і закріпилися в якості норми суспільної та політичної поведінки.

Підсумовуючи вищевикладене відзначимо, що починали політантропологи з дослідження архаїчних суспільств та традиційних відносин влади, заснованих на традиціях, табуації, символіці, ритуалах і т. п., а сьогодні зосередились, зокрема, на дослідженні процесу своєрідного злиття традиційних елементів, притаманних владним відносинам в традиційних суспільствах, з новими адміністративними і політичними утвореннями.

Бібліографічні посилання:

1. **Баланд'є Ж.** Політична антропология / Ж. Баланд'є. – К. : Альтпрес, 2002. – С. 165.
2. **Бочаров В.** Политическая антропология / В. Бочаров. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 2006. – С. 31. – (Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии / [сост. и отв. ред. В. Бочаров]; Т. 1.).
3. **Крадин Н.** Политическая антропология / Н. Крадин. – М. : Логос, 2004. – С. 198-222.
4. **Лещенко С.** Сімейні клани в українській політиці. Журналістське розслідування. – К., 2010. – [Електронний ресурс]: // <http://sprotiv.org/2010/04/05/simejni-klani-v-ukraïnskij-politici-zhurnalistske-rozsliduvannya-sergiya-leshhenko/>
5. **Попов В.** К проблеме становления политических культур освободившихся стран Африки [Текст]: аканский потестарно-культурный регион в политической системе Ганы / В. Попов. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 2006. – С. 131. – (Антропология власти: хрестоматия по политической антропологии / [сост. и отв. ред. В. Бочаров]; Т. 2.).
6. **Weatherford J.** Tribes on the Hill [Text] / J. Weatherford. – New York: A Delacorte Press Book, 1981. – 295 p.